

crkva u svijetu

OSVRTI I PRIKAZI

RAZLIČIT PRISTUP FILOZOFIJI NIKOLAJA BERDJAJEVA

Josip Kribl

Uz »*Duh Dostojevskog*«

Pročitavši *Duh Dostojevskog* od Nikolaja Berdjajeva, koji je preveo s ruskog gospodin Mirko Đorđević, pomislih: tu se mora još nešto reći. Berdjajevljev tekst pun je zanimljivih misli od prvog do zadnjeg poglavlja; no, budući da su mi misli iz te knjige otprije poznate, više sam se zadržavao na mislima g. Mirka Đorđevića sadržanim u *Metafizičkim aporijama o slobodi*. To je predgovor knjizi koja ima i Berdjajevljev Predgovor iz 1921. i 1946. g. Gospodin Đorđević poznaje misli Nikolaja Berdjajeva ne samo okvirno već i sadržajno. Zato uzimam njegove misli za uvod u ovu studiju.¹

Međutim, pogovor gospodina Miloševića pod naslovom: *Nikolaj Berdjajev i »Legenda o Velikom Inkvizitoru«*, koju je Dostojevski napisao u romanu *Braća Karamazovi*, prvi dio pod naslovom »Veliki Inkvizitor«,² pokazuje izvrsno poznavanje Dostojevskog i njegova književnog rada, ali je puna misli i izazovnih primjedbi u okviru pitanja: Kako je Berdjajev shvatio velikog književnika i mislioca M. F. Dostojevskog.

Ja se zapravo ne zaustavljam, iako se pozivam na Berdjajevljevoj misli, već me ovdje više zanimaju razvitak i »kontroverzije« Nikolaja Berdjajeva, kako ih iznosi gospodin Milošević.³

¹ Nikolaj Berdjajev, *Duh Dostojevskog*, NIRO, »Književne novine«, Biblioteka »Kristali«, Beograd, 1981. Original: Nikolaj Berdjajev, *Mirosozercanie Dostojevskogo*, YMSA-Press, Paris, 1968. U tekstu je ime Berdjajev pisano u hrvatskom prijevodu, dok je Berdjajev pisano u navodima iz knjige *Duh Dostojevskog*. Predgovor je gospodina Đorđevića pod naslovom »Metafizičke aporije o slobodi« na str. 7–26.

² Citiram prema: F. M., *Braća Karamazovi*, Znanje, Zora Zagreb, 1975, str. 272–292.

³ Pogovor gospodina Miloševića pod naslovom: »Nikolaj Berdjajev i »Legenda o Velikom Inkvizitoru«, str. 183–258.

Sigurno je da se Berdjajevljeva filozofska misao razvijala. To on sam pokazuje u svojoj autobiografiji *Samopoznanie*. Ali, kada je sebe našao u egzistencijalnom stadiju svoga filozofiranja, mogao je raščišćivati svoje misli pod tim vidom ili u tom okviru.

To je Berdjajev doista činio, pa kad je riječ o knjizi Duh Dostojevskog, priznaje: »Danas bih pisao nešto drugačije, šesto poglavlje (Revolucija i socijalizam) i sedmo poglavlje (Rusija). Dao bih u povoljnijem svjetlu i na nešto drukčiji način prikaz revolucije i socijalizma, kao i pogled na ruski mesijanzam i narodnjaštvo. Moje uvažavanje prema Lavu Tolstoju pokazalo bi se mnogo većim. Problem humanizma kod Dostojevskog ja danas vidim kao nešto kompleksnije nego u ono vrijeme. Ali, ovaj 'Dostojevski' ostaje u suštini mojih shvatanja i zbog toga sam uneo u ovo izdanje tek neke manje izmene.«⁴

Ostala poglavlja: I. Duhovni lik Dostojevskog, II. Čovek, III. Sloboda, IV. Zlo, V. Ljubav, VIII. Veliki Inkvizitor: Bogočovek — čovekobog, IX. Dostojevski i mi — prema Berdjajevljevoj napomeni ne bi se mijenjala. Nas ovdje najviše zanima »Legenda o Velikom Inkvizitoru«, jer na tom se najviše zadržava g. Milošević.

Berdjajev filozof i njegov filozofski razvitak

Gospodin Mirko Đorđević napisao je predgovor uz prijevod Berdjajevljeve knjige *Duh Dostojevskog*. Nikolaj Berdjajev je poznati ruski pisac i priznati filozof ali je i osporavan, negiran kao da ništa ne vrijedi i glorificiran do svetačke aureole. Filozof slobode. Za Krležu mutan i eklektik. Od Lenjina odbačen kao filozof i pisac. (Za jednog i drugog je to razumljivo, m. o.). Za Lava Šestova i Zenjkovskog Berdjajev je ruski pisac koji ruske stvari iznosi na evropsku i svjetsku pozornicu. Dinamičan u mislima, željan polemike, strastven za živom sadašnjom stvarnošću, daleko od apstrakcije, angažiran na svim duhovnim područjima. Zanimanje je za nj veliko u Rusiji i u svijetu. Pišu se o njemu razmišljanja, polemike i dizertacije.⁵ Njegova misao ima uvijek nešto poručiti čovjeku koji sada traži suvremenu misao i suvremeno znaenje.

Prošlo je vrijeme jednostavnog prelaženja preko Berdjajevljevih misli. Danas se prilazi Berdjajevu s više naučne akribije, a manje ideološke osjetljivosti. U *Ruskoj ideji* se smješta u kontakt »s ruskom duhovnom renesansom«. »Ja sam jedan od tvoraca religiozne filozofije koja se tada javila u Rusiji.«⁶ Bilo je i drugih, no na tom području Berdjajeva zanima čovjek kao stvarac, ljudska osoba, čovjek kao fundamentalna kategorija a iz svega toga proizlazi »ruski personalizam«.⁷

U svom duhovnom stvaranju Berdjajevljeva misao povezana je s Kantom, Böhmenom, Ibsenom, Dostojevskim, Nietzscheom, Marxom. No on uvijek polazi u svom filozofiranju od slobode čovjeka i tako se stvara njegov antropocentizam... »Valjano se i sretno kretao u oblastima metafizike i teologije...«⁸ Slobodan Bog je svemoćan nad bićem ali ne i nad slobodom.⁹ Sloboda je za njega iracionalna tajna. To upravo Šestov kritizira kod Berdjajeva. Za Berdjajeva je moralna tema osnovna, bitna. U svom filozofiranju spaja trascendentalni idealizam i marksistički program. Svoj duhovni razvoj sigurno spaja i s časopisom *Esprit* i francuskim personalistom Mounierom. U tom shvaćanju je osoba ontološka kategorija kroz koju progovara biće... Čovjek je osnova sve do mističke ekstaze. Berdjajev polazi i odlazi od filozofskog

⁴ Nikolaj Berdjajev: *Duh Dostojevskog*, str. 29.

⁵ Duh Dostojevskog, str. 8.

⁶ Isto, str. 8.

⁷ Isto, str. 8.

⁸ Isto, str. 9. To baš ne bismo jednostavno ustvrdili. On je imao svojih misli na teološkom području, a s tim je došao u sukob i s pravoslavlcima i s katolicima. To su pitanja slobode, Crkve, ovisnosti Boga i čovjeka o *Ungrund-u*, itd.

⁹ Isto, str. 9. To nije ni mišljenje pravoslavne a ni katoličke teologije.

¹⁰ Isto, str. 10.

tradicionalizma i ide prema nadolazećoj apokalipsi.¹⁰ Berdjajev filozofira između apstrakcije subjekata u idealizmu i materijalizmu i kreće se u konkretnom subjektu slobode — egzistencijalizmu. Nastoji spojiti egzistencijalizam i personalizam. U misaonom pogledu spada među rusku inteligenciju koja ne ide na objed dok ne riješi problem Boga, pitanje duhovnog i materijalnog svijeta.¹¹ Za sebe tvrdi da je ostao na ljevici ruske religiozne filozofije renesansnog perioda.¹²

U misaonom pogledu Berdjajev se je razvijao počevši od Marxa i završivši s Kristom i Dostojevskim.¹³ On je zarobljenik slobode, ali i kritički marksist. Mučio se metafizičkim aporijama i društveno političkim problemima svoga doba. Ističe, kako rekospo, primat slobode nad bićem, ali svoj socijalizam naziva personalističkim... To nije mala novost. Proturiječan je i eklektik.¹⁴ Ovdje bismo mogli citirati samog Berdjajeva koji u svom *Samopoznanje-u*, autobiografiji navodi ove misli: »Govorili su: veliki um koji je sišao s tračnica; antiklerikalac koji ljubi kaluđere; sektaš kojemu sektaštvo nije drago; religiozni mislilac koji ne voli nasilja, ali ostaje autokrat u svom mišljenju; religiozni mistični anarhist, kršćanski filozof, čija filozofija nije u skladu sa službenim stavom bilo koje Crkve... Kao individualni kršćanski filozof — tako su ga zvali kolege katolici, čiju ortodoksiju nije mogao razumjeti — nastupao je sa svojim filozofsko-religioznim mislima na mnogim kongresima u Parizu i drugdje.«¹⁵

»Duh Dostojevskog je knjiga koja je zapravo skup članaka ispravljenih i nadopunjanih.«¹⁶ To djelo treba promatrati u tjesnoj vezi s Berdjajevljevim životom, a život mu je bio, filozofski govoreći, šarolik. To se dobro vidi i u njegovoj autobiografiji *Samopoznanie*, koja je zapravo sažetak njegovih filozofskih gledanja i naziranja. Ta autobiografija je osobno naglašena, pisana.¹⁷ Berdjajev se kao student upoznao s marksizmom.¹⁸ Privukao ga je Mihajlovski sa svojim individualnim socijalizmom. U *Die neue Zeitung* Berdjajev prvi put piše o filozofiji Langea prema marksizmu. Polemizirao je s Lenjinom o marksizmu.¹⁹ No poštivao je Marxa i Lukacsa.²⁰ Pozabavio se otuđenjem kod Marxa. U zborniku *Putokazi* traži svoju vlastitu filozofiju (1909.) i sve do 1918. u zborniku *De profundis*. U to vrijeme puno piše, predaje, drži kružoke; sve je to obavijeno apokaliptičkom misli.²¹ Susreo se s Džeržinskim i Lenjinom. Smetao im je sa svojim filozofskim mislima i morao je poći u prognostvo, koje je mučno podnosio.²² Bio je protiv fašizma, nije se slagao s ruskom emigracijom.

Želio je napisati djelo o novoj duhovnosti i mistici, pa je za njega »razumljivo da nije bio dogmatičan«. Volio je Dostojevskog i bio mu je trajna kušnja. Berdjajev je pisao o Dostojevskom u apokaliptičnim vremenima i kasnije je štošta od tog ispravio. Tvrdio je da je Dostojevski izgrađivao svoj filozofski sistem i da je bio najveći ruski metafizičar. Vidio je u Dostojevskom proroka... Realizam Dostojevskog je dubinski realizam — ide do dubine bića. On je pneumatolog.²³ Dostojevski traži čovjeka iracionalnih dubina. To nije tradicionalni realizam. To je viša matematika Dostojevskog, kaže Berdjajev.²⁴

¹⁰ Isto, str. 10—11.

¹¹ Isto, str. 11.

¹² Isto, str. 11. U tom smislu je instruktivna dizertacija: Ivan Devčić: *Der Personalismus bei Nikolaj A. Berdjajew* i u mojoj recenziji toga djela: *Bogoslovski smotra* 1981, 4, str. 556—8.

¹³ Duh Dostojevskog, str. 11—2.

¹⁴ Josip Križ: *Čovjek i društvo u filozofiji Nikolaja Berdjajeva* (izvadak iz doktorske dizertacije, Zagreb, 1958, str. 15, bilj. 2; Nikolaj Berdjajev: *Samopoznanie*, str. 164, 165, 167, 175, 184—8.

¹⁵ Knjiga *Duh Dostojevskog* zapravo je skup članaka i predavanja koja je Berdjajev održao g. 1920—21. u »Slobodnoj akademiji duhovne kulture« u Moskvi. Na hrvatski je to djelo preveo dr. Nikola Thaller: *Naziranje Dostojevskog na svijet*, Zagreb, 1936.

¹⁶ Nikolaj Berdjajev: *Duh Dostojevskog*, str. 13.

¹⁷ Isto, str. 14.

¹⁸ Isto.

¹⁹ Isto, str. 15.

²⁰ Isto.

²¹ Isto, str. 15—18.

²² Isto, str. 16—22.

²³ Isto, str. 23.

Takvog Berdjajeva nastojat ćemo vidjeti kroz kritično gledanje na njegovo filozofiranje u odnosu na Dostojevskog kao mislioca, i to u okviru iznesenih misli g. Miloševića iz različitih djela Berdjajeva, osobito iz poglavlja »Legenda o Velikom Inkvizitoru«. Dakako, ja ne pomišljam na to da bih bio sposoban pisati o Dostojevskom i Berdjajevu s literarnog gledišta. To ja ne mogu, ali ono što želim u ovoj stvari — jest nastojanje da unesem potrebnu ravnotežu — a to su misli Dostojevskoga koje je Berdjajev filozofski proventilirao, a g. Milošević na temelju Berdjajeva iskritizirao.

Bilo bi mi drago da je g. Milošević više pokazivao književnu poruku Dostojevskog — tada bih ja nešto više naučio — nego što se hvatao u »koštac« s Berdjajevom koji promatra Dostojevskog kao mislioca.

Berdjajev u mislima gospodina Miloševića

Začudio sam se kad sam pročitao pogovor prof. dra Nikole Miloševića u knjizi *Nikolaj Berdjajev: Duh Dostojevskog*.²⁵ Nisam mogao shvatiti da li je Dostojevski religiozan pisac ili nije. Istina g. Milošević prigovara Berdjajevu na riječima: »I ja sam napisao knjigu u kojoj sam nastojao, ne samo da izložim shvatanje sveta kod Dostojevskog, nego i da prikazem mnogo onoga što je deo mog ličnog shvatanja sveta.«²⁶ Ovo bi se moglo tumačiti da je Berdjajev naguravao Dostojevskom svoje religiozno mišljenje. No o tome poslije. S obzirom na spomenutu misao da je Berdjajev unio mnogo svoga u knjigu *Duh Dostojevskog*, veli g. Milošević da je pogriješio, jer je pobrkao dvije »ravnine«: književnu poruku i filozofsku misao, što se odnosi na književno stvaranje Dostojevskog — posebice na Braću Karamazove.²⁷ Istina je i to da sam g. Milošević osjeća poteškoću svoje tvrdnje pa veli: »Naravno nije reč o tome da se spomenute dve ravni razdvoje nekakvim dubokim i nepremostivim jazom, kao što su to formalistički tumači umetničkih tvorevina često činili.«²⁸ To je druga krajnost: posvemašnje razdvajanje književne poruke i »misaone« ili »filozofske« dimenzije književnih djela.

Berdjajev je, međutim, išao za književnom porukom Dostojevskoga, čak joj se divio,²⁹ ali nikada nije smetnuo s uma njegovu misaonu poruku. Poznata nam je njegova riječ: Svaki njegov junak je on sam ili dio njega.³⁰

Ipak, misao g. Miloševića: »U svim svojim analizama književnih dela Berdjajev je, kao nešto što se samo po sebi razume i po čemu samim tim ne treba raspravljati, stavlja znak jednakosti između književnosti i filozofije.«³¹ Sam Berdjajev odbacuje u istoj knjizi: »Još manje će moja knjiga biti nekakva etika iz oblasti »književne kritike« — vrste stvaralaštva koju ja ne cenim mnogo.«³² Da li je to znak jednakosti? Ne pristupam Dostojevskom sa stanovišta psihologije već pneumatologije.³³ Dostojevski je ne samo veliki umjetnik, on je i veliki mislilac, genijalni dijalektičar i najveći ruski metafizičar (ne u kantovskom smislu već više u skolastičkom ili mističnom, pneumatološkom).³⁴ »On živi u atmosferi strasnih, vatrenih ideja. On zarazno deluje tim idejama i uvlači na su njihov krug. Ideja Dostojevskog — to je duhovni hleb nasušni. Bez njih je nemoguće živeti ako se ne reše pitanja o Bogu i đavlu, o besmrtnosti i slobodi, o zlu i sudbini čoveka i čovečanstva. To nije luksuz, to je neš-

²⁵ Nikolaj Berdjajev: *Duh Dostojevskog*. Bolji je prijevod: Naziranje Dostojevskog.

²⁶ Sigurno je da naslov u prijevodu: *Duh Dostojevskog* prema samome sadržaju knjige nije u okviru Berdjajevljeve intuicije »duha«.

²⁷ Ne znam da li su posve istinite riječi Miloševića da Berdjajev nije razlikovao filozofsku misao u djelima Dostojevskoga od književne poruke; a to Milošević naziva »ravan književnog dela i ravan filozofskih tvorevina«. Uvijek postoji opasnost da se jedno i drugo ispremiče.

²⁸ Usput bi spomenuo još nešto: Kod ocjena i prikaza pisanih stvari pisac mora biti vrlo oprezan.

²⁹ Isto, str. 31. Još nešto: U kritici Berdjajevljevih misli Milošević nam vrlo malo pokazuje književni, literarni smisao. Naglašuje potrebu razlikovanja jednog i drugog smisla, ali onda napokon on sam ostaje na »misaonim kontradikcijama«.

³⁰ Isto, str. 34.

³¹ *Duh Dostojevskoga* str. 104. To se očito protivi Berdjajevljevim namjerama kao što to pokazuje citat u bilj. 27—28.

³² Isto, str. 31.

³³ Ovu stvar moramo staviti u okvir egzistencijalne filozofije koju zastupa Berdjajev i drugi filozofi egzistencijalne filozofije.

³⁴ Nikolaj Berdjajev, *Duh Dostojevskoga*, str. 31.

to nasušno. Ako besmrtnosti nema, onda ne vredi živeti. Ideje Dostojevskog nisu apstraktne nego konkretne ideje. Kod njega ideje žive. Metafizika Dostojevskog nije apstraktna metafizika nego konkretna. Dostojevski nas je naučio u konkretnom, životno-nasušnom karakteru ideja. Mi smo duhovna deca Dostojevskog. Mi želimo da postavljamo i da rešavamo 'metafizička' pitanja onako kako ih je postavljao i rešavao Dostojevski. Nama je bliža 'metafizika' Dostojevskog nego 'metafizika' V. Solovjeva.³⁵ Tako Berdjajev.

Berdjajevu bi se moglo prigovoriti da ne promatra dovoljno Dostojevskoga s književne strane, ali nikako to da bi tu ravninu poistovjetio s misaonim stvaranjem Dostojevskoga. No Berdjajev će govoriti o cjelovitosti pišćevih djela, a ne o njihovom komadanju. »Svakog velikog pisca kao veliku duhovnu pojavu treba primiti kao integralnu duhovnu pojavu.«³⁶

Valja se uživiti u nj, treba ga znati čitati. Berdjajev prilazi Dostojevskom riječju: »Nemoguće je jednu duhovnu organsku pojavu podvrgnuti vivisekciji; ona strada pod nožem operatera i onda se ona u svoj integralnosti ne može sagledati. Velikoj duhovnoj pojavi treba pristupiti sa dušom ispunjenom vjrom, ne zavaravati se sumnjom...«³⁷ U tom se često griješi i poimanje književnog velikana postaje krivo. Tako Berdjajev.³⁸ Osobito je to važno kad je Dostojevski u svoje junake unosio sebe ili dio sebe.³⁹ No to sve isključuje tvrdnju da bi Berdjajev rekao da je Dostojevski u *Dnevniku pisca* isti kao i u romanu *Braća Karamazovi*.⁴⁰ Pa možemo reći, ako želimo to izraziti, ontološki, stvarno jest — to je isti čovjek — ali ne psihološki ili pneumatološki,⁴¹ a to je silno važno u Dostojevskoga.

»Svi su heroji Dostojevskog on sam, njegov vlastiti put, različita strana njegova bića, njegove muke, njegova raspitivanja, njegovo stvaralačko iskustvo.«⁴²

Berdjajev će još napisati: »Dostojevski nas uči mnogo čemu, otkriva mnogo. Mi danas prihvatamo duhovno nasleđe Dostojevskoga. Ali on nije učitelj života u strogom smislu reči. Nemoguće je živeti po Dostojevskom niti slediti njegov put. Teško je iz njega izvlačiti pouke za život. Za Ruse je »dostojevština« ne samo velika duhovna riznica nego i izvor velikih opasnosti.«⁴³

Tim nas riječima Berdjajev potiče na razmišljanje, ali ne nipošto na poistovjećenje ravnina misaonog stvaranja i književne poruke.

Gospodin Milošević piše: »... Berdjajev prećutno polazi od uverenja da između književne poruke Dostojevskog i poruke drugih neumetničkih tekstova nema nikakve bitnije razlike.«⁴⁴ Nadalje, on spominje da se cjelokupno i misaono djelovanje ne može izjednačiti s književnim djelovanjem Dostojevskoga, i s obzirom na medij, i s obzirom na književnu poruku. Prof. Milošević piše također o »svjetskoj harmoniji« sagrađenoj na patnjama nedužnih. »Dostojevski razvija jednu istu misao, misao o tome da nema te sreće koja bi se mogla i smela graditi na tuđoj nesreći.«⁴⁵ Spominjati Tatjanina muža, generala, kojega Tatjana ne želi napustiti radi njegove sreće u njegovim socijalno-političkim odnosima — a koji je dao mučiti kmetskog

³⁵ Isto, str. 175.

³⁶ Isto, str. 34. Berdjajev kritizira Mereškovskog što nije u svojoj obradi Dostojevskog cjelovito zahvatio.

³⁷ Isto, str. 33—34. Najbolje je o Dostojevskom pisao Mereškovski u svojoj knjizi *Tolstoj i Dostojevski*.

³⁸ Isto, str. 34. Mislim da su teške i neprihvatljive riječi gospodina Miloševića u odnosu na ono što sam o sebi kaže Berdjajev, a što je navedeno pod bilješkama od 32—37: »Razume se nije reč o tome da se ospori postojanje, a još manje dubina, izvrsne 'misaone' dimenzije književnog opusa Dostojevskog, već samo o potrebi da se ova dimenzija sagleda u svojoj umetničkoj specifičnosti, tj. da se sagleda kao unutrašnje obeležje izvrsne umetničke celine« (*Duh Dostojevskog*, str. 184).

Prema riječima Berdjajeva, da treba nekog pisca cjelovito promotriti pokupivši sve njegove misli, ne čini nam se uvjerljivo da to Berdjajev nije učinio.

³⁹ Isto, str. 37.

⁴⁰ Isto, str. 184.

⁴¹ Isto, str. 37.

⁴² Isto, str. 37.

⁴³ Isto, str. 176.

⁴⁴ Isto, str. 184.

⁴⁵ Isto, str. 185.

dječaka i na taj način bio izvor patnje kod Dostojevskog — znači samo jedno: svjetska harmonija se ne može sazdati na patnji ljudi. Tu misao slijedi i Berdjajev. U romanu *Braća Karamazovi* naglašena je, između ostaloga, patnja nevine djece. »Svi patnici o kojima govori Ivan Karamazov isključivo su dječjeg uzrasta, što je sasvim razumljivo, kada se ima u vidu krajnji cilj njegove argumentacije.«⁴⁶ Iz svega navedenoga i uspoređivanoga jedno je jasno: Kako stvoriti sretan svijet nesrećama drugih?! Pogotovo djece! To je pitanje koje muči Ivana Karamazova ili Dostojevskog i Berdjajeva. To je pitanje za sve! Pitanje koje traži podrijetlo zla, patnje i nepravdi... I sigurno je općenitije i dublje nego što je prikazivano ovim ili onim »medijem«. To zanima Berdjajeva kod Dostojevskog, ali to nije zanemarivanje ili postovječivanje ili — još više: nedovoljno razlikovanje.

U odnosu na mesijanizam Dostojevskog g. Milošević piše: »Berdjajev je sklon da mesijanizam već u načelu razluči od svakog nacionalizma sa čime bismo se teško mogli saglasiti.«⁴⁷ Ali to Berdjajev nikako ne čini u odnosu na Dostojevskoga. Evo: »Za Dostojevskog je ruski narod bio narod bogonosac.«⁴⁸ On je u tom smislu mogao propovijedati ruskog Boga, ruski mesijanizam. No to ne znači da bi Dostojevski tvrdio: postoji samo ruski Bog! On bi kazao da univerzalnom Bogu ruski narod pristupa drugačije od drugih naroda. On ga više nosi — zato je Bogonosac.

Dostojevskog »ruskog Boga«, kojega i drugi priznaju, g. Milošević bi htio pokazati kao drugu varijantu, kad o njoj govori, a to je: »potpuni raskid sa svim univerzalističkim idealima.«⁴⁹

U tomu se i nalazi razlikovanje g. Miloševića. Nije niti jasna njegova tvrdnja da Berdjajev veli da je Dostojevski po svom shvaćanju bio bliže Bogu Vladimira Solovjeva nego »počvanicima« (i ne kaže nam zašto). Da li je sve to pokazao govor o Puškinu, to je drugo pitanje.

Miloševićeva interpretacija romana *Braća Karamazovi*, Ivana i Aljoše, koje je Dostojevski obradio unoseći u jednu i drugu osobu ponešto svoga, nije dostatna, ako se samo tvrdi da je Ivan umjetnički dotjeraniji i izrazitiji lik, već bi trebalo reći, kako to Berdjajev tvrdi: kroz negativni lik Ivana, »kroz njegovu tamu sije jača svjetlost«,⁵⁰ koja traži pravi smisao života.

Sloboda u sistemu Velikog Inkvizitora

»U sistemu Velikog Inkvizitora (Dostojevski ga pripisuje Ivanu) dovodi samovolja do gubitka i odricanja slobode duha. Sloboda se može naći samo u Hristu.«⁵¹ Bilo bi dobro da je g. Milošević naglasio i razradio tu slobodu o kojoj Berdjajev govori i uzima je dobrim dijelom po tumačenju Dostojevskog.⁵² Prof. Milošević spominje dvije neuralgične točke Berdjajeva koji prema njegovim riječima kaže da su *Braća Karamazovi* jedinstvena cjelina.⁵³

Tajna patnje — ne samo djece već i odraslih — kako je naglašena u romanu i posebno u »Velikom Inkvizitoru«⁵⁴ smeta Ivanu. Zato se on lomi. Zato odbacuje Boga, jer mu to izgleda nepravdom. Ali Berdjajev ne inzistira na tome, već naglašava da »Euklidov um« mora doći nužno do sistema Velikog Inkvizitora, tj. do slobode.⁵⁵ U tome stoji cjelina koju naglašava Berdjajev.

⁴⁶ Isto, str. 186.

⁴⁷ Isto, str. 187.

⁴⁸ Isto, str. 187. »U govoru povodom Puškinove proslave, u središtu pažnje Dostojevskog nalazi se problem mesta i uloge ruskog naroda u istoriji čovečanstva. Kako je Dostojevski to mesto i tu ulogu ocenjivao o tome postoje različita mišljenja.«

⁴⁹ Isto, str. 187.

⁵⁰ Isto, str. 153, 189.

⁵¹ Isto, str. 153.

⁵² Nikolaj Berdjajev, *Samopoznanje*, str. 59.

⁵³ Nikolaj Berdjajev, *Duh Dostojevskog*, str. 190; *Braća Karamazovi*, str. 268.

⁵⁴ Isto, str. 191. Pa to je pokazana kod svih Karamazova, iako kod Aljoše nešto manje.

⁵⁵ Isto, str. 155. Berdjajevljevo je shvaćanje slobode, kako se može razabrati, sasvim tuđe g. Miloševiću, no recimo da se protivi i shvaćanju kršćanske filozofije. Potrebno je to naglasiti da bismo to pitanje mogli lakše shvatiti kod Dostojevskog, kako ga iznosi Berdjajev i kaže da je u poimanju slobode Dostojevski na njega ostavio dubok trag (*Samopoznanje*, str. 59).

U »drugoj neuralgičnoj« točki preostaje pitanje: da li su istinite riječi da se Ivanova argumentacija temelji upravo na priznavanju Boga i besmrtnosti odnosno na nepriznavanju »carstva Božjega«?⁵⁶

Kad bi to bilo, prema Berdjajevu, onda bi Ivan lako prihvatio misli Aljoše: »... ti si malo prije rekao: Postoji li takvo biće koje bi moglo i imalo pravo da oprostí. Ali to biće postoji i ono može sve oprostí, sve i sva i za sve, jer je ono dalo nevinu krv svoju svima i za sve. Ti si zaboravio na njega, a na njemu će se i sazidati zgrada i u njemu će sve uskliknuti: 'Pravedan si ti, Gospode, jer se otkriše putovi tvoji.'⁵⁷ Ivan samo zna za Krista, ali ga ne prihvaća, jer njegovo oprostjenje spada u tajnu ljubavi, a ne u progres »euklidskog uma« (to je druga točka). No to je teškoća za g. Miloševića, a ne za Berdjajeva. Ovim bismo mislima mogli opravdati i Aljošu koji je na zločin generala, čiji su psi rastrgali dječaka uzviknuo: »Da ga streljaju!⁵⁸ To je usklik univerzalne pravde, ali usklik Božje ljubavi je nešto drugo. Ta je povezana s Isusom Kristom-Bogom! S besmrtnošću, s vjernošću. U okviru samozemaljskog procesa to je nemoguće.

To je misao Dostojevskoga i Berdjajeva, koja je teološki fundirana, a književno na svoj razumljiv način. Ivan Karamazov to odbacuje, jer to je nešto što se odnosi na drugi »repertoar«, kako bi kazao g. Milošević. Stoga će on reći: »Samo se po sebi razume da svetska harmonija o kojoj ovdje govori Ivan Karamazov nije od ovoga sveta. I upravo pod tom pretpostavkom Ivan Karamazov vraća svoju ulaznicu bogu. Prema tome teorija progressa nije prihvatljiva za Ivana Karamazova upravo u svom religijskom izdanju.«⁵⁹

Gospodin Milošević piše: U argumentaciji Ivana Karamazova nije riječ o patnji odraslih, tj. o patnji pokoljenja, nego samo o patnji djece. »Sa temom slobode spor se pomera u jednu drugu ravan, o kojoj više ne može biti riječ o patnji dece, već samo o patnji odraslih.«⁶⁰ »Pojam naraštaja uzeo je Berdjajev od jednog drugog ideološkog repertoara i projektovao ga u razmišljanja Dostojevskog.«⁶¹ Ovo je nejasna ili smiona tvrdnja i predbacivanje Berdjajevu kao da je on izmislio riječi: »Mi smo se petnaest vjekova mučili s tom slobodom, ali sada je to svršeno i to zauvijek svršeno.«⁶² Veliki Inkvizitor je zabacio slobodu čovjeka i vezao se na neslobodu i pritisak. I opet će odrasli nositi teškoće i patnje pa makar prevareni: »Dokazat ćemo im da su nemoćni, da su samo jadna djeca...«⁶³ Je li to dokaz sreće ili jada i nesreće? — Zatim nastavlja: »Jer smo mi, samo mi koji čuvamo tajnu, samo mi ćemo biti nesretni.«⁶⁴ A s tim su povezane misli: »U čitavom Ivanovu kazivanju nigdje se ne spominje budući naraštaj koji pristalice teorije progressa prinosu na žrtvu nekog predstojećoj, ovozemaljskoj harmoniji.«⁶⁵ Pa nije li to veliki Inkvizitor čitavim svojim zamišljanjem o sreći ljudi, koji će »napustiti slobodu« i onda biti sretni? I mi na to sa sumnjom gledamo, jer će uz Inkvizitora pristati brojni milijuni, a uz Krista relativno malen broj. Nisu li se Ivanu — s inkvizitorovim riječima — »priključile« osobe koje neće sreću kao što je Ivan zamišlja? A da li je moguća sreća u podvojenosti ljudi? Nije li to i njegovim riječima traženi odgovor za žrtvu (odricanje slobode), koji će donijeti radost s pitanjem: da li je to tako kako tvrdi g. Milošević?

»Teorija progressa nije prihvatljiva za Ivana Karamazova upravo u svom religijskom izdanju. Celokupna Ivanova argumentacija gradi se dakle ne toliko sa jednog ateističkog stanovišta koliko sa jednog antiteističkog stanovišta.«⁶⁶ Na antiteista ne spada dopuštati postojanje Boga. Antiteist je nega-

⁵⁶ Isto, str. 191.

⁵⁷ F. M. Dostojevski, *Braća Karamazovi I*, str. 271—2.

⁵⁸ Isto, str. 268.

⁵⁹ Nikolaj Berdjajev, *Duh Dostojevskog*, str. 191.

⁶⁰ Isto, str. 192.

⁶¹ Isto, str. 190.

⁶² F. M. Dostojevski, nav. dj., str. 278.

⁶³ Isto, str. 286.

⁶⁴ Isto, str. 287. To je sasvim krivo u odnosu na Krista koji će biti sretan sa svojim izabranima.

⁶⁵ Nikolaj Berdjajev, *Duh Dostojevskog*, str. 190.

⁶⁶ Isto, str. 191.

tivnijeg stava prema religiji od ateista. Ta nam terminologija izgleda malo proizvoljna. No da li je Ivan ateist ili nije, potvrdit će i Aljošine riječi: Ti si možda sam mason... Ti ne vjeruješ u Boga«,⁶⁷ iako Ivanovo filozofiranje o Velikom Inkvizitoru pokazuje i neko traženje, »ali starac ne popušta dosadašnjoj ideji«. ⁶⁸ A to je upravo protukristovska ideja u egzistiranju i djelovanju. Ako je starac plod Ivanove nutrine, onda je Ivan — možemo reći — protukristovski orijentiran, ateistički. Kao takvoga ga muči oproštenje.

Oproštaj nije u tome, što je majka dječakova stradala, što je Krist stradao.⁶⁹ Argumentacija je daleko dublja: Krist oprašta jer ne gleda na pravdu u kojoj se Ivan stalno vrti, nego na darivanje, žrtvu i ljubav, koja nije ovozemaljsko mjerilo, već nešto što nadvisuje to mjerilo — tu pravdu. To jasno proizlazi iz shvaćanja Dostojevskoga.

STARI ZAVJET U NOVOM PRIJEVDU SILVIJA GRUBIŠIĆA

Hrvatska Biblija: Stari zavjet, sv. I—VIII, Chicago itd. 1973—1984; preveo i popratio razjašnjenjima Silvije Grubišić, franjevac.

Marko Mišerda

Prevodilačko ime Silvija Grubišića, hercegovačkog franjevca koji već više od četiri desetljeća dijeli sudbinu hrvatskih iseljenika, poznato je domovinskoj javnosti po prijevodu Petoknjžja uvrštenog u sadašnje standardno hrvatsko izdanje Biblije, izdano u Zagrebu prvi put godine 1968. Već sama ta činjenica zavrijeđuje da se njegova biblioteka starozavjetnih knjiga predstavi našim čitateljima.

Zanimljivo je da Grubišić nije prošao kroz stručne biblijske škole, no njegova poduzetnost prevladala je sve poteškoće. Kako sam priča, sve je počelo vrlo jednostavno:

»Meni nije nikako moglo pod kapu ovako često izdvajanje Novoga zavjeta bez Staroga [t. j. u novije vrijeme u nas]. Činilo mi se kao siječenje zdravog jedrog stabla u cvatu. Može li odsječeni dio, makar posaden u najbolje tlo, pravo dozreti i najbolje plodove donijeti?

Uto mi dopane ruku Hebrejska Biblija. Sa svim znanstvenim aparatom obuhvaća malo više od 1400 stranica. Nabavim više gramatika i rječnika. Služba, na koju sam poslije stavljen, tražila je da najviše vremena provodim u svojoj sobi. Nečim sam se morao bavljati. Stoga se prihvatim prevađanja Staroga zavjeta. Počnem najprije s Knjigom Joba. Smatraju je najtežom. Ako ustrajem do kraja, velim, druge će biti lakše. Prevedem i Velepjesan. U Zagrebačkom se izdanju Biblije iz 1968. u Uvodu u Knjigu Joba napominje: *Ovdje-ondje poslužio nam je i rukopisni prijevod Silvija Grubišića*. Kad sam to pročitao, osobito kad sam vidio Petoknjžje u svom prijevodu u onom uglednom izdanju, osjetio sam se osokoljenim i nastavim radom.« (S. Grubišić, *Pripovijest o Bibliji, S puta po biblijskim zemljama*, Chicago 1979, str. 183).

⁶⁷ Nav. dj., str. 290.

⁶⁸ Isto, str. 290.

⁶⁹ Nikolaj Berdjajev, *Duh Dostojevskog*, str. 191—2.